

Головіна Маргарита,
ад'юнкт, Національна академія Національної гвардії України

*Науковий керівник: Ларіонов Станіслав, кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН І МІСЦЬ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НГУ

Натепер у підрозділах Національної гвардії України (далі – НГУ) збільшується кількість військовослужбовців, які здійснюють самовільне залишення військової частини (далі – СЗЧ), в той час, як суспільство потребує більшої кількості військовослужбовців у зв'язку з введенням в Україні правового режиму воєнного стану, обумовленого збройною агресією РФ проти України. Практично в кожному підрозділі НГУ рахуються військовослужбовці, які здійснили СЗЧ в період війни починаючи з 2014 року, незалежно від завдань, які покладено на ці підрозділи та їх призначення. Водночас тисячі військовослужбовців НГУ гідно несуть службу в підрозділах НГУ, що зумовлює актуальність проблеми СЗЧ не тільки на державному рівні, а й на рівні військових колективів підрозділів сил безпеки і оборони.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави кількість військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, значно збільшилася з різних причин: соціальних, політичних, демографічних, службових, сімейних тощо. Поряд з тим, вибір військовослужбовця до здійснення СЗЧ обумовлений і рядом психологічних факторів таких як страх бути вбитим або понівеченим, низька толерантність до невизначеності (особливо перед початком проходження БЗВП та на її початку), навіюваність і чутливість до групового тиску, нездатність адаптуватись до умов навчання чи служби тощо. Військовослужбовці НГУ прагнуть соціального визнання, економічної самостійності, активної професійної діяльності та кар'єрного зростання, отже фрустрованість цих потреб також виступає чинником СЗЧ.

СЗЧ негативно впливає на боєздатність підрозділів і потребує як глибокого наукового аналізу, так і розробки дієвих психологічних заходів профілактики.

На початку 2026 року нами було проведено опитування експертів (заступники командирів підрозділів НГУ по роботі з особовим складом рівня бригади, військової частини) щодо причин і умов СЗЧ.

Унікальні відповіді досліджуваних щодо прогнозу динаміки проблеми СЗЧ і «рецепти» з їх особистого досвіду: для профілактики СЗЧ потрібно вмотивовувати особовий склад підняттям грошового забезпечення, повноцінний відпочинок та ротації особового складу, вникати в проблеми підлеглих; зміни в законодавстві щодо звільнення з військової служби, розширити перелік підстав для звільнення; потрібно на постійній основі проводити індивідуальну роботу з о/с; потрібна мотивація від держави; не

переміщати в/сл по службі без їх згоди; після кожної ротації надавати, вихідні, відпустки; ця проблема буде тільки масштабнішою якщо не діяти радикально на рівні держави, підприємців та військових частин, потрібно запропонувати о/с умови які будуть відповідати їхнім бажанням (грошове забезпечення, надання відпусток, надання достатнього часу на відновлення), підтримка на всіх етапах служби, підвищення іміджу військовослужбовців серед цивільного населення, належний контроль за особовим складом, і в разі виникнення таких випадків негайне реагування, реальні розшукові заходи, реальні строки а не формальне ставлення; посилити відповідальність за вчинення правопорушення; на мій погляд проблема СЗЧ залишиться; прийняти на державному рівні кримінальну відповідальність за СЗЧ; збільшення рівня професійної підготовки військовослужбовців та вжиття заходів щодо профілактики СЗЧ, щоденне проговорювання наслідків СЗЧ; для дієвого розв'язання цієї проблеми необхідно створити військовий суд. Цивільні суди, які зазвичай розглядають загальні справи, не повною мірою розуміють специфіку проблем у сучасних військових формуваннях. Як наслідок, через невідповідність прийнятих рішень реаліям воєнного стану, військовослужбовці часто залишаються непокараними за вчинення СЗЧ; проблема набере ще більших обсягів, відсутність покарання породжує всюдозволеність; відсутня мотивація від держави, інформаційний вплив на суспільство, відсутній дієвий підхід від держави (приклад участь у підкомітеті ВР щодо проблематики СЗЧ, у державі відсутні кошти, обмеження і блокування рахунків СЗЧ є не конституційним і партії за це не проголосують, генеральний прокурор каже саджати не будемо нема місць у в'язницях); держава з цим нічого робити не хоче а вимагає від військових частин; належне матеріальне забезпечення, прозорість (обізнаність особового складу у питаннях проходження служби, їх прав, соціальна підтримка, доведення позитивних прикладів), належна професійна підготовка та технічне забезпечення; починаючи з ЗМІ що всі повинні іти захищати свою країну! Не боятися ТЦК! Шукати іноземців для служби!!!; дієвого рецепту нажалі наразі не має.

Аналіз результатів опитування дозволяє сформулювати низку напрямів удосконалення психологічної профілактики самовільного залишення військових частин (СЗЧ), що безпосередньо впливають із виявлених у дослідженні закономірностей.

Першим напрямом є посилення уваги до соціально-психологічного клімату у військових підрозділах. Хоча експерти не розглядають нестатутні відносини як домінуючу причину СЗЧ, вони визнаються потенційною підставою для виправдання такого вчинку. Це означає, що проблеми міжособистісних відносин у військовому колективі залишаються фактором ризику. Психологічна профілактика за цим напрямом має включати систематичне вивчення СПК підрозділів, раннє виявлення конфліктів, роботу з неформальними групами та підтримання справедливих і прозорих норм взаємодії між військовослужбовцями.

Другим напрямом є посилення ролі командирів підрозділів у профілактиці СЗЧ. Результати дослідження показують, що експерти високо оцінюють авторитет безпосередніх командирів, особливо командирів рот і батальйонів, як фактор, здатний утримувати військовослужбовців від СЗЧ. Це означає, що ефективність профілактики значною мірою залежить від стилю керівництва,

рівня довіри до командира та якості комунікації між командиром і підлеглими. У зв'язку з цим важливим є розвиток психологічної компетентності командирів, формування у них навичок розпізнавання кризових станів у підлеглих, а також уміння вести індивідуальну профілактичну роботу.

Третім напрямом є активніше залучення сімейного ресурсу до профілактики СЗЧ. Дані дослідження свідчать, що найбільший стримувальний вплив на рішення військовослужбовців залишити частину мають члени сім'ї, передусім дружина або чоловік, діти та батьки. Це означає, що сім'я виступає важливим соціально-психологічним фактором стабілізації поведінки військовослужбовця. Відповідно, профілактична робота може включати підтримання контактів військовослужбовців із сім'ями, інформування родичів про можливості отримання допомоги, а також використання сімейного ресурсу як додаткового каналу впливу в кризових ситуаціях.

Четвертим напрямом є підвищення правової обізнаності військовослужбовців щодо наслідків СЗЧ. Додаткові відповіді експертів свідчать про важливість впливу правових інституцій, зокрема слідчих органів, прокурорів і юристів. Це вказує на доцільність систематичної правопросвітницької роботи, спрямованої на формування у військовослужбовців реалістичного розуміння юридичних наслідків СЗЧ, а також умов, за яких відповідальність може бути пом'якшена або, навпаки, посилена.

П'ятим напрямом є посилення ролі психологічної служби в системі раннього виявлення ризиків СЗЧ. Хоча авторитет психолога оцінюється експертами нижче, ніж авторитет командирів або членів сім'ї, психолог залишається важливим суб'єктом профілактичної роботи. Його діяльність може бути спрямована на виявлення військовослужбовців із підвищеним рівнем психологічної напруги, труднощами адаптації, конфліктами у підрозділі або сімейними проблемами. Ефективною є також індивідуальна консультативна робота та участь психолога у формуванні рекомендацій командирам щодо роботи з військовослужбовцями групи ризику.

Загалом результати дослідження свідчать, що профілактика СЗЧ має комплексний характер і повинна поєднувати організаційні, психологічні та соціальні заходи.